

Tvorbeni načini čebelarškega izrazja v Dajnkovem Čelarstvu (1831)

Simon Atelšek

Cobiss: 1.01

V prispevku so predstavljeni tvorbeni načini čebelarškega izrazja v Dajnkovem delu *Čelarstvo*. Podobno kot za druge kmetijske stroke velja tudi za čebelarstvo, da je osnovno besedje praslovanska dediščina. Z razvojem čebelarstva kot stroke pa so se pojavili novi pojmi in posledično potreba po novih strokovnih izrazih, ki so nastajali na različne tvorbeno načine. V Dajnkovem čebelarškem izrazju izpričani tvorbeni načini so v prispevku razvrščeni in predstavljeni v okviru treh skupin, in sicer pomenoslovne, besedotvorne in skladske.

Ključne besede: besedotvorje, čebelarška terminologija, zgodovinsko jezikoslovje, Peter Dajnko

Formation Patterns for Beekeeping Terms in Dajnko's *Čelarstvo* (Beekeeping, 1831)

This article presents formation patterns for beekeeping terms in Peter Dajnko's work *Čelarstvo* (Beekeeping). Similar to other branches of agriculture, basic beekeeping vocabulary has been inherited from the Common Slavic lexicon. With the development of beekeeping as a profession, new concepts developed, and thus the need for new terminology, which was created following various formation patterns. Dajnko's beekeeping vocabulary shows formation patterns that are presented in three groups: semantic, derivational, and syntactic formation patterns.

Keywords: terminology, beekeeping, word formation, Peter Dajnko

0 Uvod

Peter Dajnko je leta 1831 v Gradcu izdal čebelarški priročnik z naslovom *Čelarstvo, ali celo novi, kratki, popun navuk čelne reje*. Omenjeno delo je tretje tovrstno delo s področja čebelarstva v slovenskem jeziku in obenem prvo izvirno slovensko. Prva dva čebelarška priročnika v slovenščini sta bila namreč prevoda del Antona Janše, ki sta jih iz nemščine prevedla Peter Pavel Glavar in Janez Goličnik. Glavarjevo delo je ostalo v rokopisu, Goličnikovo pa je izšlo leta 1792 v Celju. Glede na tematiko in čas nastanka lahko za Dajnkovo *Čelarstvo* ugotovimo, da gre za nadaljevanje razsvetljalne tradicije priročniške literature v slovenskem jeziku.¹

¹ Pri tem pridejo v poštev predvsem naslednja dela: Marko Pohlin: *Kmetam za potrebo inu pomoč* (1789), Johann Gottlieb Wolstein: *Bukve od kug inu bolezen goveje živine* (1792),

Čeprav je Dajnkovo delo že iz obdobja po Kopitarjevi slovnici, ki je predlagala poenotenje knjižne norme v slovenskem jeziku, ga lahko jezikovno še vedno uvrstimo v vzhodnoštajersko knjižno različico,² za katero je Dajnko napisal tudi slovnico³ in sestavil črkopis. Za njegov jezik je značilno, da se je na ravni skladnje delno približal osrednjeslovenski knjižni različici, medtem ko je na ravni besedja in besedotvorja ostal zvest vzhodnoštajerski knjižni različici,⁴ ki je kmalu za tem zamrla (Orožen 1996: 128).

0.1 Metode dela

Pregled tvorbenih načinov čebelarstva pri Dajniku⁵ je osnovan na sinhronem metodološkem pristopu. Predstavljeni so tvorbeni načini samostalniških in glagolskih strokovnih čebelarstvih izrazov. Upoštevani so tako enobesedni kot večbesedni strokovni izrazi, medtem ko so netvorjenke (npr. *čela*, *roj*, *med*) iz pričujoče obravnave izvzete. Tvorbeni načini so razdeljeni v tri skupine, in sicer v pomenoslovno, besedotvorno in skladijsko. Strokovni izrazi, ki so nastali po pomenoslovnih tvorbenih načinih, so predstavljeni po posameznih pomenskih prenosih, ki spodbudijo tovrstno tvorbo; to so metafora, metonimija in sinekdoha.

Po besedotvornih tvorbenih načinih tvorjeno strokovno izrazje je s pomočjo pretvorbe v sinhrono skladijsko podstavo in glede na predmetnopomensko besedo v skladijski podstavi razdeljeno na izglagolske, izsamostalniške in izprivedniške tvorjenke. Znotraj vsake skupine je besedje nadalje razvrščeno po besedotvornih pomenih, ki so določeni na podlagi sobesedila, in na koncu še po besedotvornih vrstah in enakofunkcijskih obrazilnih morfemih.

Večbesedni strokovni izrazi, ki so nastali po skladijskih tvorbenih načinih, so predstavljeni z vidika pomenskih prenosov, ki se kažejo na posamezni sestavini besedne zveze (sestava, skup, sklop, zraslek).

1 Pomenoslovni tvorbeni načini

Med pomenoslovne tvorbene načine⁶ uvrščamo tvorbo strokovnih izrazov iz splošnega besedja na podlagi enega izmed pomenskih prenosov (metafora, metonimija ali

Janez Goličnik: *Antona Janšaja cesarskiga čebelarja Popolnoma podvučenje za vse čebelarje* (1792), Valentin Vodnik: *Velika pratika* (1795–97). – Primeri v tem prispevku so iz bohoričice prirejeno prepisani v gajico.

² Za več o vzhodnoštajerski knjižni različici slovenskega jezika prim. Rajh 1998.

³ Dajnkova slovnica z naslovom *Lehrbuch der Windischen Sprache* (1824) je napisana v nemškem jeziku in je bila predmet več jezikoslovnih raziskav. O besedotvornem delu prim. Stramljič Breznic 1998, o glagolskem vidu prim. Merše 1998 in o rabi predlogov Orel 1998.

⁴ Andreja Legan Ravnikar (2008: 49–59) ugotavlja, da so se tudi v liturgični terminologiji pokrajinske različice ohranjale še globoko v 19. stoletje.

⁵ O Dajnkovem čebelarstvu prim. Novak 1998.

⁶ V sodobni terminološki literaturi je omenjeni postopek novotvorbe poimenovan terminologizacija – prim. Vidovič Muha (2000: 116); Jemec Tomazin (2010: 140, 163); Žagar Karer (2011: 38).

sinekdoha).⁷ Beseda iz splošnega jezika dobi s pomenskim prenosom nov, strokovni pomen. To so torej tvorbeni načini, ki temeljijo na asociativni povezanosti dveh denotatov, in sicer gre za povezanost med denotatom z že obstoječim izrazom in novim denotatom. Tovrstni tvorbeni načini zagotavljajo vpetost novega strokovnega izraza v sistem slovenskega knjižnega jezika in ne nazadnje olajšajo razumevanje po tem načinu tvorjenih strokovnih izrazov. V pregledanem gradivu je najpogostejši pomenslovnosti tvorbeni način za zapolnjevanje poimenovalnih vrzeli metafora.⁸

1.1 Samostalniški strokovni izrazi

Med Dajnkovimi samostalniškimi čebelarskimi izrazi, ki so nastali na podlagi metaforičnega prenosa, lahko prepoznamo tri tipe asociativnih povezav, ki spodbudijo metaforo. Prvi izhaja iz počlovečenja čebele. Primeri tovrstnih metaforičnih poimenovanj so: *car*, *carica*, *kral*, *kralica*, *vajvoda*, *vajvodica*, vsi našeti izrazi v pomenu 'matica', *delo* 'satje' in *ropar*⁹ 'čebela, ki odtuja med iz sosednjih družin'. Drugi tip povezav temelji na sorodni funkciji: *paša* 'čebelja paša', *pogača* 'sat', *steklina* 'čebelja bolezen'. Tretji tip pa izhaja iz podobne oblike oz. videza: *klopa* 'nosilec za panje v čebelnjaku' in *koš*¹⁰ 'vrsta panja, ki je narejen iz slame'.

V analiziranem gradivu je izpričan tudi pomenslovnosti tvorbeni postopek, ki temelji na metonimičnem prenosu. Čebelarski strokovni izraz *koš* 'vrsta panja, ki je narejen iz slame' lahko namreč nastopa tudi v pomenu 'čebelja družina v takšnem panju'. V navedenem primeru ne gre za prehod izraza iz splošnega jezika v strokovnega, temveč za metonimični pomen že obstoječega strokovnega izraza. Sinekdoha kot sredstvo za tvorbo strokovnih izrazov pri Dajniku ni izpričana.

Na tem mestu je treba omeniti, da lahko pride do pomenskega prenosa tudi že na ravni skladenjske podstave. To pomeni, da iz besede, na kateri se je izvršil pomenski prenos, po enem izmed besedotvornih postopkov nastane nov strokovni izraz. Tovrstne tvorjenke, npr. *sirotnik*, so uvrščene med besedotvorne tvorbene načine, in sicer pod ustrezne besedotvorne pomene in besedotvorne vrste.

⁷ Za metaforo velja, da je pomenskosestavinsko nepredvidljiva, saj je zanjo značilno vnašanje novih pomenskih sestavin. Pri metafori vsebina enega denotata spominja na določene pomenske prvine drugega denotata, torej je pri nastajanju precej prosta. Metonimija in sinekdoha pa sta pomenskosestavinsko predvidljivi, še posebno sinekdoha, pri kateri gre samo za preurejanje pomenskih sestavin. Sinekdoha je poimenovanje dela z izrazom za celoto oz. celote z izrazom za del. Pri metonimiji pa gre za delni vnos novih pomenskih sestavin. Metonimija je poimenovanje denotata z izrazom za denotat, ki je v vzročni, fizični, logični povezavi s prvim denotatom. Torej je bolj predvidljiva kot metafora in manj predvidljiva kot sinekdoha (Vidovič Muha 2000: 142–143).

⁸ Za več o metafori v terminologiji prim. Snoj 2010: 27–28. – Andreja Legan Ravninar (1997: 28) ugotavlja, da je metafora precej produktiven tvorbeni način tudi na področju upravno-politične in vojaške terminologije v Vodnikovih Lublanskih novicah.

⁹ Med strokovne izraze lahko iz splošnega jezika na podlagi pomenskega prenosa preidejo tudi tvorjenke. Tovrstnih tvorjenk nisem besedotvorno analiziral, ker se je besedotvorni postopek izvršil na ravni splošnega jezika in je zato zunaj obsega pričujoče raziskave.

¹⁰ Dajnko navaja za *koš* še dva sinonimna izraza, in sicer *oglavnik* (2.1.3) in *slamni stojak* (3.1).

1.2 Glagolski strokovni izrazi

Tudi med glagolskimi strokovnimi izrazi je metaforični prenos pogosto uporabljena možnost za zapolnitev poimenovalne vrzeli. Glagol iz splošnega jezika se na podlagi asociativne povezave terminologizira in v strokovnem besedilu deluje kot strokovni izraz določenega strokovnega področja. V analiziranem gradivu so tovrstni glagoli *nasaditi* (v zvezi z *matica*) ‘zaleči jajčeca v sat’, *pičiti*, *podlagati* ‘dodajati nove panjske enote panju, da se razširi prostor za čebeljo družino’, *zaklati* ‘podreti čebelje gnezdo in pobrati med’.

2 Besedotvorni tvorbeni načini

Večina tvorjenih strokovnih izrazov¹¹ je nastala po besedotvornih tvorbenih načinih. Analiza je pokazala, da imajo samostalniške tvorjenke v analiziranem gradivu v skladijski podstavi najpogosteje glagolsko zvezo, torej gre za izglagolske tvorjenke. Na drugem mestu po pogostosti pojavitve so izsamostalniške tvorjenke, najmanj pa je izprivedniških tvorjenk. V nadaljevanju so tvorjenke obravnavane po omenjenih skupinah od najboljše do najmanj obsežne. Znotraj njih so tvorjenke razvrščene po besedotvornih pomenih, besedotvornih vrstah in nazadnje po enakofunkcijskih obrazilnih morfemih.

2.1 Samostalniške tvorjenke

2.1.1 Izglagolske tvorjenke

Izglagolske tvorjenke imajo v skladijski podstavi glagol, ki se v besedotvornem postopku pretvori v besedotvorno podstavo nove tvorjenke.

Besedotvorni pomen dejanje (De)

(a) Navadna izpeljava

V analiziranem gradivu so med izglagolskimi tvorjenkami z besedotvornim pomenom dejanje najpogostejše navadne izpeljanke s priponskim obrazilom **-nje**. Bajec (1950: 13–16) za tovrstne tvorjenke (glagolnike) ugotavlja, da so prvotno nastajale le iz nedovršnikov in šele kasneje po analogiji tudi iz dovršnikov. Tudi v Dajnkovem čebelarstvu so tvorjenke z dovršnikom v skladijski podstavi v manjšini: *izbobljanje* ‘izganjanje čebel iz panja z udarjanjem po njem’, *izidenje*

¹¹ Pri besedotvorni analizi sem se držal skladijske besedotvorne teorije Ade Vidovič Muhe, ki je bila predstavljena v njenih dveh monografijah (Vidovič Muha 2000; 2011). Skladijska besedotvorna teorija temelji na spoznanju, da je tvorjenka pretvorba besedne zveze, t. i. skladijske podstave. Vsaka tvorjenka je tako dvodelna, sestavljena je iz besedotvorne podstave in obrazila, ki je lahko eno- ali večmorfemsko. Glede na to, kateri del skladijske podstave se pretvarja v obrazilo, delimo proces tvorbe na različne besedotvorne vrste. Povezava tvorjenke s propozicijo oz. pomensko podstavo povedi, ki je v ozadju skladijske podstave, določa propozicijski besedotvorni pomen tvorjenke. Tovrstna povezava je razvidna pri navadnih izpeljankah, tvorjenkah iz predložne zveze, medpansko-priponskih zloženkah in sestavljenkah, medtem ko modifikacijske izpeljanke, medpanskoobrazilne zloženke in priredne zloženke tovrstne povezave ne izkazujejo.

‘rojenje’, *ogrebneje* ‘spravljanje roja z mesta, kamor se je ob rojenju usedel’, *presadenje* ‘pridružitev ene čebelje družine k drugi’ in *zedinjenje* ‘združevanje čebeljih družin’. Vse druge tvorjenke imajo v skladijski podstavi nedovršnik: *kerkanje*¹² ‘oglašanje matice takoj po izležanju’, *ogrebanje* ‘spravljanje roja z mesta, kamor se je ob rojenju usedel’, *podlaganje* ‘dodajanje novih panjskih enot panju, da se razširi prostor za čebeljo družino’ in *vusedanje* ‘umirjanje roja na veji’. Pri nekaterih tvorjenkah je izpričana tudi pripona **-ava**-¹³ oz. **-ova-** (zapisuje se tudi **-uva-**), ki po preglasu preide v **-eva-**: *isceduvanje* ‘točenje medu iz medenega satja’, *izležuvanje* ‘poleganje zalege’, *odrojuvanje* ‘delanje umetnih rojev’, *prigledavanje* ‘poseganje v čebeljo družino z namenom oceniti količino hrane in stanja čebelje družine’, *rojuvanje* ‘rojenje’ in sopomenska para *podrezavanje*, *porezavanje* ‘odvzemanje medenega satja iz panja’ ter *omnoževanje*, *pomnoževanje* ‘razmnoževanje’. Ponedovrševalni priponi **-ava-** in **-ova-** se nanašata na prejšnjo stopnjo tvorjenosti, ko so iz dovršnih glagolov z modifikacijsko izpeljavo nastali nedovršni glagoli.

Kot manj rodna se v gradivu izkažejo priponska obrazila **-aj**: *letaj* ‘izletavanje’, **-tba**: *odrojitba* ‘delanje umetnih rojev’, *rojitba* ‘rojenje’ in **-ø**: *ogreb* ‘ogrebanje’.

(b) Zlaganje

Tri sopomenske tvorjenke v analiziranem gradivu so nastale po besedotvornem postopku zlaganja: *domo-idenje*, *domo-letenje* in *domo-pridenje* ‘vračanje čebel s paše nazaj v panj’. Kljub temu da so besede zapisane z vezajem, jih lahko uvrstimo med medpanske zloženke.

Besedotvorni pomen vršilec dejanja (Vd) (ž+)

(a) Navadna izpeljava

V Dajnkovem čebelarstvu izrazju najdemo dve tvorjenki z besedotvornim pomenom vršilec dejanja. Obe sta navadni izpeljanki, in sicer s priponskima obraziloma **-ak**: *ležak*¹⁴ ‘trot’ in **-nica**: *ropanica* ‘čebela, ki odtuje med iz drugih družin’.

Besedotvorni pomen predmet dejanja (Pd) (ž-)

(a) Navadna izpeljava

V gradivu so tri navadne izpeljanke z obravnavanim besedotvornim pomenom. Izpričani sta priponski obrazili **-ak**: *ležak* ‘vrsta panja’, *stojak* ‘vrsta panja’ in **-ø**: *sklad* ‘vrsta panja’.

¹² Navadna izpeljanka iz glagola *kerkati*, za katerega Bezlaj (1976: 95) ugotavlja, da gre za staro onomatopejo v pomenu ‘klokotati, šumeti, brenčati’.

¹³ Pripona **-ava-** je vzhodnoštajerska in panonska jezikovna značilnost, kar potrjuje tudi primerjava gradiva iz starejših slovenskih slovarjev (Merše 2009: 203).

¹⁴ Izraz *ležak* je pri Dajniku dvopomenski, lahko nastopa v pomenu ‘trot’ ali pa v pomenu ‘vrsta panja’. Izraz je zato uvrščen tudi v skupino tvorjenk z besedotvornim pomenom predmet dejanja.

Besedotvorni pomen rezultat dejanja (Rd)

(a) Navadna izpeljava

Navadne izpeljanke z besedotvornim pomenom rezultat dejanja izkazujejo tri različna priponska obrazila. V pričujoči skupini so tvorna priponska obrazila **-a**: *na-stava* ‘panjska enota, ki jo dodamo panju zgoraj, da se razširi prostor za čebeljo družino’, *podlaga* ‘panjska enota, ki jo dodamo panju spodaj, da se razširi prostor za čebeljo družino’, *vureza* ‘obroček na čebeljem zadku’, **-tek**: *odvzetek* ‘medeno satje, ki ga vzamemo čebelam iz panja’, *svitek* ‘panjska enota, narejena iz slame’ in **-o**: *nasad* ‘zalega’, *odroj* ‘umetni roj’.

Besedotvorni pomen sredstvo dejanja (Sd)

(a) Navadna izpeljava

Vse tvorjenke z besedotvornim pomenom sredstvo dejanja so nastale po postopku navadne izpeljave. Najbolj rodno je priponsko obrazilo **-lo**: *pokrivalo* ‘pokrov za panj’, *slepilo* ‘deščica za zmanjševanje prostornine panja, ki se vstavlja v panj od zadaj’, *točilo* ‘stiskalnica podobna naprava za točenje medu iz medenega satja’, *vjedilo* ‘usta’. V gradivu se pojavita tudi priponski obrazili **-vina**: *zadelavina* ‘propolis’ in **-lnica**: *bzikalnica* ‘škopilnica’.

Besedotvorni pomen mesto dejanja (Md)

(a) Navadna izpeljava

V Dajnkovem čebelarstvu je izpričana samo ena izglagolska izpeljanka z besedotvornim pomenom mesto dejanja, in sicer s priponskim obrazilom **-ica**: *vteknica* ‘del ustnega aparata pri čebeli, v katerega se skrije rilček’.

2.1.2 Izsamostalniške tvorjenke

Izsamostalniške tvorjenke imajo v skladenjski podstavi samostalnik, ki se v besedotvornem postopku pretvori v besedotvorno podstavo nove samostalniške tvorjenke. Pričujoča skupina tvorjenk je najprej razdeljena na nemodifikacijske in modifikacijske. Nemodifikacijske so tiste, ki so nastale po besedotvornih postopkih navadne izpeljave, tvorbe iz predložne zveze, zlaganja in sklapljanja. Za modifikacijske tvorjenke pa velja, da nastajajo po besedotvornih postopkih modifikacijske izpeljave in sestavljanja. Primerjava števila nemodifikacijskih in modifikacijskih terminoloških tvorjenk v analiziranem gradivu je pokazala, da prve prevladujejo.

2.1.2.1 Nemodifikacijske tvorjenkeBesedotvorni pomen lastnost, stanje (L, S)

(a) Navadna izpeljava

Med Dajnkovimi čebelarstvi izrazi najdemo le eno izsamostalniško tvorjenko z besedotvornim pomenom lastnost, stanje. Izraz je nastal po besedotvornem postopku navadne izpeljave in ima priponsko obrazilo **-ost**: *možilost*¹⁵ ‘moč čebelje družine’.

¹⁵ Beseda *možilost* je tvorjena iz samostalnika *možilo*; [to, da je] možil[-o] []→-ost. Na pomenski ravni je na tem mestu dvom, ker Pleteršnik navaja samostalnik *možilo* samo v pomenu ‘možitev’. Pri Dajniku pa je iz sobesedila mogoče razbrati pomen ‘moč’ oz. ‘sila’.

Besedotvorni pomen nosilec lastnosti, povezave (NI) (ž+)

(a) Navadna izpeljava

Vse tvorjenke z besedotvornim pomenom nosilec lastnosti, povezave so nastale po besedotvornem postopku navadne izpeljave, pri čemer je zastopanih pet različnih priponskih obrazil. Po dvakrat se pojavijo priponska obrazila **-ar**: *čelar* 'čebelar', *medar* 'človek, ki se ukvarja s predelavo medu v medico, medeno pecivo', **-nik**: *mladičnik* 'roj iz družine, ki se je razvila iz roja v istem letu', *stradnik* 'roj, ki je brez hrane' in **-(s)tvo**: *čelinstvo*,¹⁶ *tovarštvo*, oboje v pomenu 'čebelja družina'. Pri izrazu *čelinstvo* pride do podaljšave besedotvorne osnove z *-in-*. Po enkrat v gradivu najdemo priponski obrazili **-ak**: *čelak* 'trot' in **-ica**: *matica*.

Besedotvorni pomen predmet kot nosilec lastnosti, povezave (PI) (ž-)

(a) Navadna izpeljava

V analiziranem gradivu je izpričana le ena navadna izpeljanka z besedotvornim pomenom nosilec lastnosti, povezave, in sicer s priponskim obrazilom **-(s)tvo**: *čelarstvo* 'čebelarstvo'.

(b) Tvorjenje iz predložne zveze

Tvorjenke z obravnavanim besedotvornim pomenom so nastajale tudi po besedotvornem postopku tvorjenja iz predložne zveze. V vlogi predpanskega obrazilnega morfema nastopata morfema **za-** in **o-**, priponski obrazilni morfemi pa so **-nica**: *okrožnica* 'sat', *zajajčnica* 'jajčnik', **-nik**: *zagladnik* 'roj, ki je brez hrane', **-ek**: *okrožek* in **-a**: *okroža*, *zavošina*, *zamaža*. Izraza *okrožek* in *okroža* sta sopomenki za 'obroček na čebeljem zadku', izraza *zavošina* in *zamaža* pa sopomenki za 'propolis'.

Mesto, kjer je kaj (M)

(a) Navadna izpeljava

V gradivu je le ena navadna izpeljanka z besedotvornim pomenom mesto, kjer je kaj. Tvorjenka ima priponsko obrazilo **-jak** in podaljšavo osnove *-in-*: *čelinjak* 'čebelnjak'.

(b) Tvorjenje iz predložne zveze

Po besedotvornem postopku tvorjenja iz predložne zveze je nastala tvorjenka *medklopje* 'prostor med policami za panje v čebelnjaku'. Dvorfemsko obrazilo je sestavljeno iz predpanskega obrazilnega morfema **med-** in priponskega obrazilnega morfema **-je**.

2.1.2.2 Modifikacijske tvorjenke

Vse samostalniške modifikacijske tvorjenke v gradivu so nastale po besedotvornem postopku modifikacijske izpeljave. V tej skupini besedja bi pričakovali tudi sestavljene, a omenjena besedotvorna možnost ni izpričana.

¹⁶ Dajnko izraza *čelinstvo* in *čelstvo* dosledno ločuje. Prvi označuje pomen 'čebelja družina', medtem ko drugi nastopa v pomenu 'množica čebel'. V tej besedotvorni analizi je izraz *čelstvo* uvrščen med modifikacijske izpeljanke (2.1.2.2).

Dve modifikacijski izpeljanki imata pripono **-je**, ki izraža skupno ime oz. večjo količino nečesa: *pogačje*, *satovje*. Enak pomen zaznamuje tudi priponsko obrazilo **-stvo**: *čelestvo* 'več čebel'. V obravnavani skupini tvorjenk se po enkrat pojavita priponski obrazili, ki prvotno izražata majhnost, in sicer **-ica**: *raglica* 'palica za ogrebanje rojev' in **-ka**: *trošinka* 'kepica cvetnega prahu'. V obeh primerih se kaže, da pomen majhnosti skozi proces terminologizacije stopa v ozadje. V strokovnem besedilu izraza delujeta kot terminologizirana in ju zato ne razumemo kot manjšalnici.

2.1.3 Izpridevniške tvorjenke

Izpridevniške tvorjenke imajo v skladenjski podstavi pridevnik, ki se v besedotvornem postopku pretvori v besedotvorno podstavo nove tvorjenke.

Besedotvorni pomen lastnost ali stanje (L,S)

(a) Navadna izpeljava

V analiziranem gradivu sta dve izpridevniški tvorjenki z besedotvornim pomenom lastnost ali stanje. Obe sta nastali po besedotvornem postopku navadne izpeljave in imata priponsko obrazilo **-ost**: *brezmatičnost* 'stanje, ko je čebelja družina brez matice', *besnost* 'čebelja bolezen'.

Besedotvorni pomen nosilec lastnosti, povezave (NI) (ž+)

(a) Navadna izpeljava

Vse izpridevniške tvorjenke z besedotvornim pomenom nosilec lastnosti, povezave, ki se pojavijo v Dajnkovem Čebelarškem izrazju, so nastale po besedotvornem postopku navadne izpeljave. Prevladuje priponsko obrazilo **-ik**: *brezmatičnik* 'čebelja družina brez matice', *maternik* 'izrojenc', *matičnik*¹⁷ 'matica', *poropanik* 'ropana čebelja družina', *prisiljenik* 'roj, ki je posledica slabih razmer v panju', *sirotnik* 'roj, ki je brez hrane'. V enem primeru je izpričano priponsko obrazilo **-ica**: *trotnica* 'trotavka'.

Besedotvorni pomen predmet kot nosilec lastnosti, povezave (PI) (ž-)

(a) Navadna izpeljava

Navadne izpeljanke z obravnavanim besedotvornim pomenom izkazujejo tri različna priponska obrazila, in sicer **-ik**: *oglavnik* 'vrsta panja, ki je narejen iz slame', *skladnik* 'panjska enota, del panja', *slamniki* 'vrsta panja', **-ica**: *oglavnica* 'zgornji del panja', *satovnica* 'sat', *voščénica* 'sat' in **-ak**: *votlak* 'vrsta panja'.

Besedotvorni pomen mesto, kjer je kaj (M)

(a) Navadna izpeljava

Med Dajnkovimi čebelarškimi izrazi je sedem izpridevniških tvorjenk z besedotvornim pomenom mesto, kjer je kaj. V pričujoči skupini so tvorna priponska obra-

¹⁷ Izraz *matičnik* je v pri Dajniku zapisan le na enem mestu. Iz sobesedila sklepam, da ima izraz pomen 'matica'. V sodobni čebelarški terminologiji ima izraz *matičnik* pomen 'čelica iz voska, iz katere se izleže matica'. Omenjeni pomen pa Dajnko označuje z besedno zvezo *matična ležnica*.

zila **-ica**: *čelnica* ‘preprost čebelnjak’, *ležnica* ‘čebelja celica’, matičnica ‘majhna kletka za hrambo matice’, **-ik**: čelnik ‘panj’, *mednik* ‘panjska enota, napolnjena z medom’, *satovnik* ‘panjska enota brez čebel in z zgrajenim satjem’, in **-ek**: *odpertek* ‘odprtina na dnu koša’.

2.2 Glagolske tvorjenke

Podobno kot za samostalniške strokovne tvorjenke s področja čebelarstva velja tudi za glagolske, da jih je večina nastala po besedotvornih tvorbenih načinih. Analiza je pokazala, da je velika večina glagolskih tvorjenk nastala po besedotvornem postopku sestavljanja. V predstavitvi so glagolske sestavljenke razvrščene po predponskih obrazilih in znotraj njih po besedotvornih pomenih.

2.2.1 Izglagolske tvorjenke

Izglagolske tvorjenke imajo v skladenjski podstavi glagol, ki se v besedotvornem postopku pretvori v besedotvorno podstavo nove tvorjenke.

2.2.1.1 Glagolske sestavljenke

Za glagolske sestavljenke je značilno, da imajo enomorfemsko predponsko obrazilo, ki je lahko dveh tipov, in sicer lahko izraža samo faznost glagolskega dejanja ali pa še kak drug prislovni pomen (Vidovič Muha 2011: 72).

Med glagolskimi sestavljenkami s področja čebelarstva je pri Dajniku najbolj rodno predponsko obrazilo **o(b)-**, ki prvotno izraža dejanje, ki se godi okoli predmeta: *ogrebnuti* ‘ujeti roj in ga dati v panj’. Obravnvano predponsko obrazilo pa izraža tudi dovršitev dejanja oz. to, da kaj postane tako ali tako: *očeliti* ‘povečati število čebel’, *odiviti* ‘(v zvezi s čebelja družina) uiti iz panja in si poiskati domovanje v naravi’, *omatičiti* ‘dodati matico’. V drugi skupini sestavljenk predpona *o(b)-* izgublja prvotni pomen ‘okoli’ in tako postopoma izraža le še dovršnost glagolskega dejanja.

Med glagolskimi sestavljenkami je pogosto tudi predponsko obrazilo **za-**. Bajec (1959: 57) je po Miklošiču povzel šest pomenskih skupin, ki jih lahko izraža predpona *za-*. V analiziranem gradivu so zastopane tri od njih. V prvo skupino, ki jo označuje pomen ‘postaviti oviro’, lahko uvrstimo izraz *založiti* ‘postaviti sat v panj’. Skupini, ki implicira pomen ‘odklon od prave poti, mere’, ustrežata tvorjenki *zaleteti* ‘zgrešiti panj in leteti v sosednji panj’ in *zarojiti se* ‘prevečkrat rojiti’. V tretjo skupino, ki jo označuje pomen ‘dovršitev dejanja’, pa lahko uvrstimo Dajnkov izraz *zaspoliti* ‘oploditi’.

V analiziranem gradivu je ena glagolska sestavljenka s predponskim obrazilom **po-**:¹⁸ *posesti* (v zvezi z *roj*) ‘ustaviti, umiriti se na veji, drevesu’. V pričujočem primeru predpona *po-* izkazuje pomen zapovrstnosti niza dogodkov. V ospredju je

¹⁸ Vprašljiv ostaja glagol *pokarati se*. Lahko bi ga uvrstil med glagolske sestavljenke, a ostaja pomensko nejasen. V analiziranem gradivu se pojavi le enkrat, in sicer v temle sobesedilu: »[Čele] se zvunah pred košovo letno lukno kčasi na stražbo postavljajo, či zadek svojega tela višek povzdigavajo ino s’ perotami vesélo krepelijo. To imenujejo čelári: Čele se matici pokarajo.« Iz sobesedila je mogoče razbrati, da bi omenjeni strokovni izraz lahko ustrežal pomenu sodobnega čebelarstva termina *prašiti se*.

torej množinskost dejanja, saj tovrstne sestavljenke izražajo porazdelitev dejanja na več osebkov oz. predmetov (Bajec 1959: 20).

Predponsko obrazilo **na-** pri glagolskih sestavljenkah v gradivu v vseh primerih kaže na pomen 'zgornja stran, površina predmeta': *naposesti si* (v zvezi z *roj*) 'ustaviti, umiriti se na veji, drevesu', *napostaviti* 'dodati panju panjsko enoto zgoraj', *nasadjati* 'zalegati jajčeca v satne celice'. V prvih dveh primerih gre za drugostopenjski tvorjenki, saj imata že v skladijski podstavi sestavljenki. Drugotno predponsko obrazilo *na-* tako le poudari, da se dejanje zgodi zgoraj, na površini. Sicer pa ne vpliva na pomen prvotne glagolske sestavljenke.

Sestavljenke s predponskim obrazilom **iz-** v analiziranem gradivu kažejo na pomen gibanja iz notranjosti navzven oz. iz sredine navzven: *izbobjati* 'izgnati čebele iz panja z udarjanjem po njem', *iziti* 'rojiti' in *izmetati* 'čistiti panj'.

Na kraj glagolskega dejanja se nanašajo tudi predpone **pod-**: *podmetati* 'čistiti panjsko dno', **vu-**: *vusadjati* 'zalegati jajčeca v satne celice' in **pre-**: *prebobljati* 'pregnati čebele iz enega panja v drugega z udarjanjem po njem', *pregrebniti se* (v zvezi s *čebela*) 'preiti iz ene panjske enote v drugo'. V obravnavanih primerih predpona *pod-* izraža mesto dejanja, predponi *vu-* in *pre-* pa smer dejanja. Predpona *vu-* kaže na gibanje v notranjost nečesa in predpona *pre-* na gibanje iz kraja v kraj.

2.2.1.2 Glagolske modifikacijske izpeljanke

Glagolske modifikacijske izpeljanke so v analiziranem gradivu vezane predvsem na izražanje trajanja oz. ponavljanja glagolskega dejanja. Najpogostejša pripona je **-ava-**: *izletavati*, *izmetavati se* 'rojiti', *obsedavati* (v zvezi s *čebela*) 'biti na zalegi in jo greti', *porezavati* 'odvzemati medeno satje iz panja'. Za pripono *-ava-* Majda Merše (1998: 153) v primerjavi Dajnkovega prevoda evangelijskih odlomkov z Dalmatinovim in Japljevim prevodom ugotavlja, da je to pri Dajniku precej pogostejša ponedovrševalna pripona kot v osrednjeslovenskem prostoru. V Dajnkovem čebelarstvu pa sta izpričani tudi priponi **-uva-**: *isceduvati* 'točiti med iz medenega satja', *odrojuvati* 'delati umetne roje', in **-eva-**: *pomnoževati* 'razmnoževati'. Pripona *-uva-* je pisna različica pripone *-ova-*, pripona *-eva-* pa je preglášena različica pripone *-ova-*.

2.2.1.3 Glagolske zložanke

Strokovni glagoli s področja čebelarstva so nastajali tudi po besedotvornem postopku zlaganja: *vunletati* (v zvezi s *čebele*) 'izletavati iz panja', *vunležati* (v zvezi s *čebele*) 'mirno se zadrževati na bradi panja'. V obeh primerih gre za zloženko iz smernega prislova in glagola. Zelo verjetno gre za kalka nemških glagolskih zloženk.

2.2.2 Izsamostalniške tvorjenke

Izsamostalniške glagolske tvorjenke imajo v skladijski podstavi samostalnik, ki se v besedotvornem postopku pretvori v besedotvorno podstavo nove tvorjenke.

Besedotvorni pomen ‘to, kar izraža podstavni samostalnik, je’

(a) Navadna izpeljava

V analiziranem gradivu je izpričan le en izsamostalniški glagol, ki je nastal po besedotvornem postopku navadne izpeljave in ima besedotvorni pomen ‘to, kar izraža podstavni samostalnik, je’: *rojiti se* ← ‘biti/delati kot roj’.

3 Skladenjski tvorbeni načini

V analiziranem gradivu je tudi precej večbesednih strokovnih izrazov. To so strokovne besedne zveze, za katere je značilna stalnost oz. ustaljenost. Gre za poimenovalne enote, ki se razlikujejo od enobesednih poimenovanj le na izrazni ravni. Strokovne besedne zveze so predstavljene z vidika pomenskosestavinskih lastnosti posameznih besed (sestavlin besedne zveze) ob tvorbi besedne zveze. Na podlagi obnašanja pomenskih sestavin delimo besedne zveze v štiri skupine, in sicer sestavo, skup, sklop in zraslek.¹⁹ Zadnja skupina v Dajnkovem čebelarkega izrazju ni izpričana.

3.1 Sestava

Sestava je stalna besedna zveza, pri kateri so posamezne besede pomenskosestavinsko predvidljive, ali natančneje, tudi v besedni zvezi ohranijo pomenske sestavine svojega osnovnega pomena. V raziskavi se je pokazalo, da se v tej skupini pojavljajo izključno levoprilastkovne besedne zveze: *brezmatični roj*, *čelna reja* ‘čebelarstvo’, *čelni izletaj* ‘žrelo panja’, *čelni plod* ‘čebelja zalega’, *letna lukna* ‘žrelo panja’, *ležeči sklad* ‘vrsta panja’, *matična ležnica* ‘matičnjak’, *medna satovnica* ‘medeni sat’, *neoplodena matica*, *pazitni čelnik* ‘opazovalni panj’, *plodna satovnica* ‘zaležen sat’, *pokrit plod* ‘pokrita zalega’, *skladni čelnik* ‘vrsta panja’, *slamni čelnik* ‘vrsta panja, ki je narejen iz slame’, *slamni stojak* ‘vrsta panja, ki je narejen iz slame’, *stoječi sklad* ‘vrsta panja’, *trotni plod* ‘trotovska zalega’, *voščena preša* ‘preši podoben pripomoček, ki se uporablja pri topljenju čebeljega voska’.

3.2 Skup

Skup je stalna besedna zveza, pri kateri je en del pomenskosestavinsko predvidljiv, medtem ko drugi del besedne zveze dobi nove (metaforične ali metonimične) pomenske sestavine. Pomenskosestavinsko predvidljivo je lahko jedro besedne zveze in pride do vnosa novih pomenskih sestavin pri prilastku (a) ali obratno (b).

(a) *divičji med* ‘med, iztočen iz satja’, *divični roj* ‘roj brez matice’, *ležeč čelnik* ‘vrsta panja’, *materni čelnik* ‘izrojenec’, *materni roj* ‘izrojenec’, *merzlo pogačno delo* ‘satje, postavljeno vzporedno s smerjo vletavanja čebel’, *pogačno delo* ‘satje’, *ropanska čela* ‘čebela, ki odtuja med iz sosednjih družin’, *stoječ čelnik* ‘vrsta panja’, *toplo pogačno delo*²⁰ ‘satje, postavljeno pravokotno na smer vletavanja čebel’, *zmešano pogačno delo* ‘satje, postavljeno delno vzporedno in delno pravokotno na smer vletavanja čebel’.

¹⁹ Delitev strokovnih besednih zvez sem povzel po Vidovič Muha 1988.

²⁰ Prvi sestavini strokovnih besednih zvez *merzlo pogačno delo* in *toplo pogačno delo* sta verjetno kalka iz nemščine, saj sta ustrezna nemška izraza *Kaltbau* m. in *Warmbau* m.

(b) *brezmatični koš* 'čebelja družina brez matice', *cvetna mezga* 'medicina', *cvetna moka* 'cvetni prah', *cvetni prah*, *čelna paša* 'čebelja paša', *čelni kruh* 'mešanica medu in cvetnega prahu', *čelni možak* 'trot', *čutni rogelci* 'tipalke', *jadni meh* 'strupni mešiček', *kermna kaša* 'hrana za zalego', *ležeči koš* 'vrsta panja', *matična kobačka* 'matičnica', *medna mezga* 'medicina', *medna nošnja* 'čebelja paša', *medna pogača* 'medeni sat', *medna rosa* 'medicina oz. mana', *medni želodec* 'organ v telesu čebele delavke za prinašanje medicine v panj', *plodna pogača* 'zaleženi sat', *plodni nasad* 'zalega', *podkošna klop* 'deska, na kateri so postavljeni koši', *sladka mezga* 'medicina', *stoječi koš* 'vrsta panja', *vosečni želodec* 'srednje črevo', *voščena pogača* 'sat', *znoterno glestvo*²¹ 'čebelja družina skupaj s satjem'.

3.3 Sklop

Sklop je stalna besedna zveza, v kateri obe sestavini dobita nove (metaforične, metonimične) pomenske sestavine. Za razliko od zrasleka je pri sklopu ohranjena jasna asociativna povezava do prvotnega pomena posamezne besede: *kunkavo popevanje* 'oglašanje matice takoj po izleženju', *materni koš* 'izrojenc', *ropanski koš* 'čebelja družina, ki odtuja med iz drugih panjev'.

4 Sklep

Pri analizi tvorbenih načinov samostalniškega in glagolskega čebelarkega izrazja pri Dajniku se je pokazalo, da pri pomenslovnih tvorbenih načinih po pogostosti izstopa poimenovanje na podlagi metaforičnega pomenskega prenosa, ki je še posebej produktivno pri samostalniških strokovnih izrazih. Pri besedotvornih tvorbenih načinih pri samostalniku povsem prevladuje navadna izpeljava, pri glagolu pa besedotvorni postopek sestave. Ostali besedotvorni vzorci se v gradivu pojavljajo zelo redko. V povezavi s samostalniškimi strokovnimi izrazi je treba omeniti tudi skladišne tvorbenne načine, saj so večbesedni strokovni izrazi precej pogosti. Med njimi so v analiziranem gradivu daleč najpogostejši skupi.

Pomembna značilnost Dajnkovega čebelarkega izrazja je tudi, da v njem skoraj ni zaslediti prevzemanja iz tujih jezikov, kar je bilo za druge razvijajoče se terminologije na Slovenskem (npr. vojska, uprava) v tem obdobju zelo značilno. Po eni strani to lahko pripišemo dejstvu, da imamo opravka s kmetijsko stroko, pri kateri je vsaj osnovna terminologija dediščina praslovanskega besedja, po drugi strani pa bi to lahko bilo tudi posledica tega, da je delo izšlo po Kopitarjevi slovnici, ki je odsvetovala kalke in prevzete besede ter namesto njih priporočala domače besedotvorne rešitve.

Vir

Dajnko 1831 = Peter Dajnko, *Čelarstvo, ali celo novi, kratki, popun navuk čelne reje*, vu Gradci, 1831.

²¹ Bezljaj (1976: 146) navaja besedo *gleštvo* v pomenu 'skrb, vardevanje, imetje'. Gre za izposojenko iz nemščine *geleisten* 'opravljati, izpolnjevati, oskrbovati'.

Literatura

- Bajec 1950 = Anton Bajec, *Besedotvorje slovenskega jezika 1: izpeljava samostalnikov*, Ljubljana: SAZU, 1950 (Razred za filološke in literarne vede, Dela 1).
- Bajec 1959 = Anton Bajec, *Besedotvorje slovenskega jezika 4: predlogi in predpone*, Ljubljana: SAZU, 1959 (Razred za filološke in literarne vede, Dela 14).
- Bezljaj 1976 = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika 1*, SAZU (izd. – Mladinska knjiga (zal.)), 1976.
- ČTS 2008 = *Čebelarški terminološki slovar*, ur. Ljudmila Bokal, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008 (Slovarji).
- Jemec Tomazin 2010 = Mateja Jemec Tomazin, *Slovenska pravna terminologija: od začetkov v 19. stoletju do danes*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Lingua Slovenica 5).
- Legan Ravnikar 1997 = Andreja Legan Ravnikar, Tvorbeni načini upravno-političnih in vojaških terminov v Vodnikovih Lublanskih novicah (1797), *Jezi-koslovni zapiski 3* (1997), 25–38.
- Legan Ravnikar 2008 = Andreja Legan Ravnikar, *Slovenska krščanska terminologija*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008.
- Merše 1998 = Majda Merše, Dajnkov prikaz in raba glagolskega vida v primerjavi z osrednjim slovenskim knjižnojezikovnim prostorom, v: *Dajnkov zbornik: referati s simpozija v Črešnjevcih*, ur. Marko Jesenšek – Bernard Rajh, Maribor: Slavistično društvo, 1998 (Zora 3), 143–158.
- Merše 2009 = Majda Merše, *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja: razprave o oblikoslovju, besedotvorju, glasoslovju in pravopisu*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009 (Linguistica et philologica 23).
- Novak 1998 = France Novak, Dajnkovo čebelarstvo izrazje, v: *Dajnkov zbornik: referati s simpozija v Črešnjevcih*, ur. Marko Jesenšek – Bernard Rajh, Maribor: Slavistično društvo, 1998 (Zora 3), 199–207.
- Orel 1998 = Irena Orel, Dajnkova raba predlogov v primerjavi z osrednjeslovensko, v: *Dajnkov zbornik: referati s simpozija v Črešnjevcih*, ur. Marko Jesenšek – Bernard Rajh, Maribor: Slavistično društvo, 1998 (Zora 3), 129–141.
- Orožen 1996 = Martina Orožen, *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1996.
- Pleteršnik 1894–1895 (2006) = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar (1894–1895): transliterirana izdaja*, ur. Metka Furlan, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006. [Elektronska izdaja, verzija 1.0.]
- Rajh 1998 = Bernard Rajh, *Knjižnojezikovno delo Petra Dajnka kot poskus standardizacije vzhodnoslovenskega narečja: doktorska disertacija*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, 1998. (Razmnoženo.)
- Snoj 2010 = Jerica Snaj, *Metafora v leksikalnem sistemu*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Linguistica et philologica 24).
- Stramljič Breznik 1998 = Irena Stramljič Breznik, Dajnkovo besedotvorje med slovansko in slovensko besedotvorno tradicijo, v: *Dajnkov zbornik: referati*

- s simpozija v Črešnjevcih*, ur. Marko Jesenšek – Bernard Rajh, Maribor: Slavistično društvo, 1998 (Zora 3), 159–170.
- Vidovič Muha 1988 = Ada Vidovič Muha, Nekatere jezikovnosistemske lastnosti strokovnih besednih zvez, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 24, ur. Breda Pogorelec, Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani, 1988, 83–91.
- Vidovič Muha 2000 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govornica slovarja*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000 (Razprave FF).
- Vidovič Muha 2011 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko skladiščno besedotvorje*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2011 (Razprave FF).
- Žagar Karer 2011 = Mojca Žagar Karer, *Terminologija med slovarjem in besedilom: analiza elektrotehniške terminologije*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Linguistica et philologica 26).

Formation Patterns for Beekeeping Terms in Dajnko's *Čelarstvo* (Beekeeping, 1831)

Summary

This article presents formation patterns for beekeeping terms in Peter Dajnko's work *Čelarstvo, ali celó novi, kratki, popun navuk čelne reje* (Beekeeping: A Completely New, Concise, Comprehensive Theory of Raising Bees), which was published in 1831 and written in the eastern Styrian standard variant of Slovenian. The analysis is based on a synchronic methodological approach and presents formation patterns for nominal and verbal beekeeping terminology. Among the semantic formation patterns for filling terminological gaps, coinage based on metaphorical extension dominates, which is true for both nominal and verbal terminology. Metaphorical extension based on anthropomorphization of bees (e.g., *kralica* 'queen', *ropar* 'robber, robbing colony'). Among the derivational formational methods, the most common pattern for nominal terminology is ordinary (suffixal) derivation (e.g., *čelar* 'beekeeper'), whereas with verbal terminology compounding is dominant (e.g., *iziti* 'to swarm out'). Among the syntactic formation patterns in Dajnko's beekeeping terminology, phrasemes dominate (e.g., *ropanska čela* 'robber bee'). It is interesting that the analysis of the material very rarely revealed expressions borrowed from foreign languages, which was otherwise quite common in other areas. On the one hand, this may be ascribed to the fact that beekeeping is a branch of agriculture in which at least the basic terminology has been inherited from the Common Slavic lexicon. On the other hand, this may also be a consequence of the fact that the work was published after Kopitar's grammar, which advised against using calques and loanwords, recommending native word-formation patterns instead.